

ובעמך ובכל עבדיך יעלו הצפרדעים' הוא הציווי, ובו אכן לא הוזכרו התנורים (מהר"ל ד"ס ק"ט שם).

מִשְׁנֵה. מְקוֹם שֶׁנֶּהְגוּ לְהַדְלִיק אֶת הַנֵּר בְּלִילֵי יוֹם הַכַּפּוּרִים. ואמרו בירושלמי (ה"ד) כי 'מקום שנהגו להדליק הוא משובח ממקום שלא נהגו להדליק'. ונפק"מ לעיר חדשה, שראוי להם לקבוע מנהגם להדליק (פרי חדש א"ח תרי, א). ■ וכן הלכה, שעיר חדשה יקבעו מנהגם להדליק (משנ"ב שם, ג).

מְדִלְקִין. ואין מברכין על הדלקה זו, כי היא רק מנהג, ועל מנהג לא מברכים (תוס' רבינו פרץ, לעיל ע"א), שאי אפשר לומר בברכה 'צונו' (מרדכי תרט). ואף לדעות שבעלמא מברכים על מנהג [משום שגם על מנהג תיקנו חכמים ברכה] (ראה תוס' ברכות יד, א ד"ה ימים, ורש"י סוכה מד, א ד"ה מנהג), כאן לא מברכים, כי כיון שיש מקומות שלא נוהגים להדליק, חכמים לא תיקנו על זה ברכה (ע"פ מרדכי יומא תשכח, ביאור הגר"א א"ח תרי, ד, וראה מרומי שדה). ויש סובר, שמברכים על הדלקה זו, שטעם הדלקת נרות שבת משום 'שלוש' (ראה שבת כג, ב, ו-כה, ב, ורש"י שם), וטעם זה שייך אף ביום הכיפורים (רא"ש יומא ח, כז). ■ להלכה, יש מי שאומר שמברך על הדלקת נר יום הכיפורים [כהרא"ש] (שו"ע א"ח תרי, ב), וכן המנהג במדינות אלו (רמ"א שם). ויש שהסכימו שלא לברך [כתוס' רבנו פרץ והמרדכי] (פרי חדש וביאור הגר"א שם). אכן בהרבה אחרונים העתיקו לדינא לברך [כהרמ"א], ומכל מקום במדינות שאין מנהג קבוע לזה, בודאי יותר טוב להנהיג שלא לברך (שעה"צ שם, ה. ואם מברכים ברכת 'שהחיינו' על הדלקה זו, ראה משנ"ב מהד' דרשו שם הע' 7).

וּמְדִלְקִין בְּבֵית כְּנִסְיֹת וּבְבֵית מִדְרָשׁוֹת, מפני קדושתן (ריטב"א). ויש שפירש, משום כבוד יום הכיפורים, שהדלקת נרות היא כבוד, כמאמר הכתוב (ישעיה כד, טו) 'באורים כבדו ה'', וביום כיפורים שאין בו לא אכילה ולא שתיה, יש לכבדו בכל דבר שמצינו שנקרא כבוד (רא"ש יומא ח, ט). ויש שפירש, שמדליקים בהם לצורך הבדלה של מוצאי יום כיפור, שיש לברך רק על 'נר ששבת' [כלומר, נר שדלק מערב יום הכיפורים] (אבודרהם סדר יום הכיפורים, בשם 'ש' אומרים).

וּבְמִבְּנֵי הָאֶפְלִים וְעַל גְּבֵי הַחוּלִים, מפני חשש סכנה (ריטב"א). ויש שפירש, שכבוד הוא ליום הכיפורים, שיהא האור רב גם במקומות שאין ההילוך מצוי בהם (ערוך השלח תרי, ג).

■ להלכה, אפילו במקומות שלא נהגו להדליק בבית, מדליקים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, ובמבואות האפלים, ועל גבי החולים (שו"ע שם, ג), ואין מברכים על הדלקה זו (משנ"ב שם ח. וראה שעה"צ שם, ו, שתמה מדוע בהדלקה על גבי החולים אין לברך, הלא יש בזה משום 'שלוש' בית', שהמשמשים לפני יראו מה להביא לפניו. וראה משנ"ב מהד' דרשו שם הע' 8).

גְּמָרָא. אֵין מְבָרְכִין עַל הָאֹר אֶלָּא בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת, הוּאֵל וּתְחֵלַת בְּרִיתוֹ הוּא. ומה שלא מברכים על הנר כל אימת שנהנים ממנו אף שאסור ליהנות מן העולם הזה ללא ברכה (ראה ברכות לה, א), הוא משום שברכה זו אינה ברכת הנהנין אלא ברכת השבח, שברכות הנהנין נתקנו רק על הנאה הנכנסת לגוף, כאכילה ושתיה וריח, אבל על הנאות שאינן נכנסות לגוף, כרחיצה במים חמים או קרים או נשיבת הרוח, לא תיקנו ברכה, וכל שכן על הנאה מנר, שאינו נוגע בגוף כלל. והטעם שאין מברכים על הנר בכל יום כברכת המאורות שמברכים בכל יום אף שגם היא אינה ברכת הנהנין אלא ברכת השבח, משום שהנאות המאורות פוסקת בכל לילה

איבעיא להו תודוס איש רומי גברא רבה הוה או בעל אגרופין הנה, ונפק"מ אם חייבים אנשי רומי לנהוג כך, שמנהג מקום שנתייחד על ידי וותיקין, מחייב אפילו אם יש בו צד איסור (ראה מג"א תרצ, כב), ולכן אם היה גברא רבה, מנהגו מחייב את אנשי רומי, ואילו היה בעל אגרופין, מנהגו אינו מחייבם (חתם סופר וראה ד"ה צ"ע, וראה שם שכתב נפק"מ נוספת).

עוֹד זֶה דְּרַשׁ תוֹדוֹס אִישׁ רוֹמִי וְכוּ', הראיה שהיה אדם גדול איננה מכך שדרש דרשה, אלא ממה שהבדייתא מביאה את דרשתו (הערות הגר"ש אלישיב).

מֶה רָאוּ חֲנִינְיָה מִישָׁאֵל וְעֻזְרִיָּה שֶׁמָּסְרוּ [עֲצָמָן] עַל קְדוּשַׁת הַשֵּׁם לְכַבֵּשׁן הָאֵשׁ, והלא נאמר (ויקרא יח, ה) 'וחי בהם', ודרשו חכמים (יומא פה, ב) 'וחי בהם' - ולא שימות בהם' (רש"י). ואמנם איסור עבודה זרה הוא אחד מן הדברים שצריך למסור עבורם את הנפש ולא לעבור עליהם [י"הרג ואל יעבור'] (כמבואר בסנהדרין עד, א, קושיית רבינו דוד תוס' רא"ש), תודוס הרופא סבר כרבי ישמעאל (בסנהדרין שם) שגם בעבודה זרה נאמר דין 'וחי בהם', ולא צריך למסור נפש על כך (מהרש"א). ואף שטמבואר בסנהדרין (שם) שבפרהסיא חובה למסור את הנפש אפילו על מצוה קלה (קושיית תוס'), היינו בתנאי שיש עשרה מישראל, ושם לא היו עשרה (מהרש"א). ויש שפירש את שאלת תודוס, שהצלם שנבוכדנצר עשה לא היה עבודה זרה, אלא רק אנדרטא לכבודו, ועל כן הקשה מדוע מסרו נפשם לא להשתחוות לו (תוס' בשם ר"ת), ותיקן, שראו שהיה מתכוין להרבות כבוד עצמו ולמעט כבוד שמים, ולמדו מן הצפרדעים שמוותר למסור נפש למען הרבות כבוד שמים (ח"י הר"ן, וראה ביאור הגר"א י"ד קנז, ג, שלפירוש זה מוכח שמוותר למסור נפש על קידוש ה' אף כשהדיוק 'עבור ואל יהרג', וכתוס' בע"ז כו, ב, ושלא כהרמב"ם יסודי התורה ה, ד והשו"ע שם, א). ויש שפירש שאלתו, מדוע מסרו נפשם, הלא היה בידם לברוח (תוס' וחי הר"ן, בשם ר"י; והריב"ש קנא, מבאי שמפורש כן במדרש).

נִשְׂאוּ קֵל וְחוֹמֶר בְּעֲצָמָן מִצְפָּרְדַּעִים, שאף שלבעלי חיים אין בחירה, והטביע בהם הקב"ה בדרך נס שייכנסו עצמם לאש, מכל מקום דרשו קל וחומר מכך שהטביע זאת הקב"ה בהם שייכנסו לאש, כי הקב"ה אינו עושה עול לשום בריה להכריחה להישיר, אלמלא שכך ראו לכל בריה לשרוף את עצמה באש מפני קידוש השם (חתם סופר, ראה שם מה שכתב בזה). ויש שפירש, שאמנם אין לבעלי חיים בחירה, אך אין זה מחמת שאין להם כח לשנות מרצון השם [שאף לדומם יש כח לשנות מרצון ה', וכמו שמצינו שהאדמה בזמן בריאת העולם נצטווה להוציא עץ פרי שטעם העץ יאה כטעם הפרי, ושינתה ולא עשתה כן (בראשית א, יא ורש"י שם, וראה מהר"ל בגור אריה ודברי דוד לט"ז שם)], אלא אין להם בחירה מחמת הבהירות שבהיר להם מה רצון השם, ומגודל האימה לא לעבור על רצונו אין בידם להשתמש באפשרות הקיימת לעבור עליו, כך גם האדם מגודל האימה צריך לעשות רצון הבורא בשלימות (דעת תורה [לד"י ליבוביץ] שמות פו, ומערכי לב ג, לו-ז, משמו, אך ראה רמב"ן בראשית ט, ה).

וּמֶה צִפְרְדַּעִים שְׂאִין מְצוּיִין עַל קְדוּשַׁת הַשֵּׁם, שהכתוב (שמות ז, כח) 'ועלו ובאו בביתך וגו' ובתנויך ובמשאורותיך', אינו ציווי על הצפרדעים להיכנס, כי אילו היה ציווי, אי אפשר ללמוד מהם (שאלת מהר"ל ד"ס ק"ט ע"ה שם), אלא הוא רק סיפור דברים שסיפר משה לפרעה את העתיד לקרות, ומאמר הכתוב (שם נט) 'ובכה